

Mowa nienawiści w naukowym tygłu

Jacek Makowski (Hrsg.), *Hassrede — ein multidimensionales Phänomen im interdisziplinären Vergleich*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2020, ss. 253

Świat jest tkaniną, którą przedziemy codziennie na wielkich krosnach informacji, dyskusji, filmów, książek, plotek, anegdot. Dziś zasięg pracy tych krosien jest ogromny — za sprawą Internetu prawie każdy może brać udział w tym procesie, odpowiedzialnie i nieodpowiedzialnie, z miłością i nienawiścią, ku dobru i ku złu, dla życia i dla śmierci. Kiedy zmienia się ta opowieść — zmienia się świat. W tym sensie świat jest stworzony ze słów.

Olga Tokarczuk

Bez wątpienia słowa polskiej laureatki Literackiej Nagrody Nobla korespondują z akcentowanymi już we wstępie publikacji kompleksowością i złożonością użycia języka dzięki szerokiej dostępności do dyskursu publicznego (s. 7). Nawiązując za Bralczykiem do metaforycznego obrazu dyskursu politycznego jako wojny i teatru oraz języka tego dyskursu jako agresji i kłamstwa (s. 7), redaktor monografii zbiorowej pt. *Hassrede — ein multidimensionales Phänomen im interdisziplinären Vergleich*, Jacek Makowski, wskazuje jednoznacznie profil zaprezentowanych w niej rozważań. *Hate Speech / Hassrede* to słowo-klucz. W odniesieniu do takich zjawisk jak m.in. *Beleidigung* (pol. *zniewaga, obraza*), *Diffamierung* (pol. *znieśławienie*), *Pejoration* (pol. *pejoratyw*), *sprachliche Gewalt* (pol. *agresja słowna*), *Populismus* (pol. *populizm*), *Feindbildkommunikation* (pol. *komunikacja oparta na tworzeniu obrazu wroga*), *Täuschung* (pol. *mistyfikacja*) czy *Fake News* (s. 9) specyfika mowy nienawiści zostaje wyeksponowana w skrupulatny i rzeczowy sposób w rozdziale *Zum sprachlichen Ausdruck vom Hass* (s. 7–14). Z racji swojej funkcji słowo to wiąże autorki i autorów kolejnych rozdziałów. Jacek Makowski zaprosił do publikacji niekwestionowanych ekspertów — językoznawców, kulturoznawców i literaturoznawców. Wśród nich są poloniści, germaniści, romaniści,

którzy swoje zainteresowania badawcze sytuują w takich obszarach, jak lingwistyka dyskursu, lingwistyka tekstu, lingwistyka kulturowa i międzykulturowa, medio-, socjo- i politolingwistyka, kognitywistyka, translatoryka, leksykografia, glottodydaktyka, pragmatyka czy semantyka. Tak szerokie spektrum badawcze reprezentowane przez autorów i autorki stanowi niewątpliwie gwarancję realizacji celu, który zawarty jest w tytule monografii. Mowa nienawiści jako fenomen i przedmiot zainteresowania została ukazana w świetle badań o charakterze interdyscyplinarnym, by tym samym wydobyć jej wieloaspektowość. Rozważania Jerzego Bralczyka dotyczące etyki języka¹ (s. 15–17) otwierają tę dyskusję. Autor wnikliwie i w krytyczny sposób dokonuje syntetyzującej oceny procedur językowych towarzyszących toczącym się dyskursom społecznym, w szczególności dyskursowi politycznemu. Uproszczenia, slogany, skróty myślowe, stosowanie pojęć z emocjonalną konotacją czy manipulacja językowa (s. 15–17) towarzyszą nierzadko uczestnikom publicznego dyskursu. Ten smutny obraz dopełnia „[d]as normenbildende Potenzial der öffentlichen Sprache” (s. 16) (pol. „normotwórczość języka debaty publicznej”), który usprawiedliwia agresję i naszą zgodę na wszechobecną manipulację (s. 16–17). Bilans ten nadaje ton kolejnym refleksjom, które tworzą tematycznie zwartą strukturę. Czytelnik otrzymuje bowiem merytorycznie interesującą, zilustrowaną obszernymi analizami i odniesieniami do literatury specjalistycznej obraz aktualnego zagadnienia, któremu poświęcono do tej pory szereg publikacji² i materiałów edukacyjnych³.

Przeładowy charakter rozdziału pt. *Hassrede und Redefreiheit. Ein konzeptueller kulturwissenschaftlicher und anthropologischer Rahmen* (pol. *Mowa nienawiści i wolność słowa. Konceptualna rama kulturowa i antropologiczna*⁴; s. 19–38), autorstwa Jarosława Płuciennika i Michała Wróblewskiego, sprawia, że uchwycona zostaje istota mowy nienawiści i jej terminologiczne niuanse. Dokonuje się to w świetle najnowszych badań komunikacji w Sieci i społeczeństwa usieciowionego, które zostały zaprezentowane w monografii z 2017 roku, pt. *Hejterstwo — nowa praktyka kulturowa? Geneza, przypadki, diagnozy*, pod redakcją Julii Dynkowskiej, Natalii Lemann, Michała Wróblewskiego i Anny Zatory. Autorzy udanie rekapitulują tu rozważania polskich badaczy nad genezą i przejawami hejtu (s. 21–22), ich wpływem na relacje społeczne (s. 27–28), różnicami znaczeniowymi między mową nienawiści, hejtem a niebezpieczną mową (s. 22–23), typologizacją trolli internetowych (s. 23–26), działaniami przeciwko hejtowi i mowie nienawiści (s. 26–27), relacją między krytyką, hej-

¹ Tłumaczenie na język niemiecki tekstu Jerzego Bralczyka, pt. *Etyka języka*, który ukazał się w magazynie Polskiej Akademii Nauk „Academia” 1(45) (2016: 57), przygotował redaktor recenzowanej monografii — Jacek Makowski.

² Np. Jaszczyk-Grzyb Magdalena (2018), *Mowa nienawiści w Polsce w świetle najnowszych badań: perspektywa interdyscyplinarna* [w:] *Naokoło migracji*, red. Bielak A., Wydział Neofilologii UAM, Poznań; Jaszczyk-Grzyb Magdalena (2017), *Mowa nienawiści a wolność słowa — praktyki komunikacyjne nacechowane nienawiścią w dyskursie publicznym* [w:] *Kulturoznawcze Studia Germanistów i Przyjaciół*, tom 4, red. D. Gortych, Wydawnictwo Rys, Poznań; *Mowa nienawiści a wolność słowa. Aspekty prawne i społeczne* (2010), red. Bodnar A., Gliszczyńska-Grabias A., Wieruszewski R., Wyrzykowski M., Wolters Kluwer Polska, Warszawa.

³ Np. Winiewski Mikołaj, Hansen Karolina, Bilewicz Michał, Soral Wiktor, Świdarska Aleksandra, Bulska Dominika (2016), *Mowa nienawiści, mowa pogardy. Raport z badania przemocy werbalnej wobec grup mniejszościowych*, http://www.batory.org.pl/upload/files/pdf/MOWA_NIENAWISCI_MOWA_POGARDY_INTERNET.pdf [dostęp: 18.03.2020].

⁴ Tłumaczenie na język niemiecki tekstu Jarosława Płuciennika i Michała Wróblewskiego przygotował redaktor recenzowanej monografii — Jacek Makowski.

tem, literaturą i nowymi zjawiskami kulturowymi (s. 28–32). Wskazują również na konteksty społeczno-polityczne opisane w omawianej publikacji, które stanowią o relacji mowy nienawiści do gry politycznej (s. 32), dyskryminacji i stygmatyzacji (s. 32), biedy i wykluczenia społecznego (s. 33–34) czy kryzysu migracyjnego (s. 34–35). To zestawienie szeroko zakrojonych badań, które jednocześnie nie epatuje eksponowaniem szczegółów, jest dowodem niebagatelnego wpływu kultury masowej oraz oddziaływań społecznych jako czynników potęgujących przejawy mowy nienawiści.

Autorzy kolejnych rozdziałów podejmują próbę usytuowania zjawiska mowy nienawiści w obrębie określonych płaszczyzn dyskursu rozumianych, według wykładni zaproponowanej przez Siegfrieda Jägera⁵, jako społeczne lub instytucjonalne obszary działań danej grupy społecznej lub wspólnoty dyskursywnej. W swoich bardzo konkretnych analizach autorzy umieszczają więc problemy badawcze w obszarze polityki (s. 65–87; s. 135–152, s. 153–166), mediów (s. 39–57; s. 89–109), w tym szeroko rozumianego dyskursu internetowego (s. 111–134; s. 168–185; s. 187–211; s. 213–248), i w obrębie ściśle określonych form realizacji dyskursu. Stanowią je: (a) wywiady, artykuły lub komunikaty prasowe opublikowane w niemieckiej i polskiej prasie, która ukazuje się w wersji drukowanej i cyfrowej (b) komentarze polskich i niemieckich internautów zamieszczone w serwisie YouTube lub na profilach społecznościowych niemieckich i polskich magazynów oraz (c) wpisy na portalu społecznościowym Facebook. Nietrudno zatem przewidzieć, że wyniki przeprowadzonych analiz prezentowane są na podstawie badań kontrastywnych, które, jak twierdzi Norbert Morciniec⁶, warunkują przede wszystkim potrzeby społeczne, jak i stan świadomości teoretycznej. Są one walorem omawianej publikacji, ponieważ znaczna część z grona autorów to polscy i niemieccy germaniści, którzy bez wątplenia potraktowali ją jako platformę integracji lingwistycznego środowiska, a wyniki swojej pracy przedstawiają w duchu porównawczej analizy dyskursologicznej, prowadzonej zarówno inter-, jak i intralingwalnie⁷. Zgodnie z jej założeniami mowa nienawiści jako fenomen dotyka konkretnych, a zarazem spektakularnych dyskursów, które istnieją w przestrzeni publicznej i są aktualizowane w obliczu zaistniałych wydarzeń dyskursywnych, rozumianych przez Jägera⁸ jako wydarzenia medialne nadające kierunek i jakość wątkowi dyskursywnemu. Autorzy podejmują próbę wyeksponowania bardzo interesujących językowo-kulturowych zjawisk, zaobserwowanych w dyskursie medialnym na początku tzw. kryzysu uchodźczego (s. 89–109; s. 111–134), po zamachach terrorystycznych w Nicei, w lipcu 2016 roku (s. 168–185) oraz charakterystycznych dla aktorów dyskursu⁹ takich jak polscy i niemieccy internauci (s. 168–185; s. 111–134), Pegida (s. 187–211) lub partia AfD (Alternatywa dla Niemiec) (s. 213–248).

⁵ Jäger Siegfried (2004), *Kritische Diskursanalyse. Eine Einführung*. 4. Aufl. Münster: Unrast, s. 163.

⁶ Morciniec Norbert, *O wartościach poznawczych językoznawstwa kontrastywnego*, http://www.morciniec.eu/28,o_wartosciach_poznawczych_jezykoznawstwa_kontrastywnego [dostęp: 20.03.2020].

⁷ O założeniach porównawczej lingwistyki dyskursu zob.: W. Czachur, P. Dreesen (2018), *Porównawcza lingwistyka dyskursu. Założenia, zasady, problemy*, „tekst i dyskurs — text und diskurs”, 11.

⁸ Jäger Siegfried, dz. cyt., s. 162.

⁹ Pojęcie *aktor dyskursu* zostało ukute w procesie określania ram metodologicznych dla wielopoziomowej lingwistycznej analizy dyskursu DIMEAN przez Ingo H. Warnkego i Jürgena Spitzmüllera w *Diskurslinguistik. Eine Einführung in Theorien und Methoden der transtextuellen Sprachanalyse* (Berlin/ Boston: De Gruyter, 2011).

Wielopłaszczyznowość oraz wielotematyczność decydują więc o całościowym ujęciu problemu mowy nienawiści, poczynszy od zróżnicowania i reprezentatywności materiałów źródłowych wykorzystanych w badaniach, poprzez rozwiązania metodologiczne usytuowane w klarownych paradygmatach badawczych, aż po czytelność formułowania postulatów badawczych i ich wartość poznawczą. Taka konstrukcja merytoryczna publikacji stanowi o jej wyjątkowości.

JOANNA PĘDZISZ

 <https://orcid.org/0000-0002-0931-8387>